

УДК 327.5 (540)

ПІВДЕННОАЗІЙСЬКИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ КОМПЛЕКС БЕЗПЕКИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Ірина Тихоненко

*Чорноморський державний університет імені Петра Могили,
вул. 68 Десантників, 10, м. Миколаїв, Україна, 54000,
e-mail: tihonenko-irina@mail.ru*

На прикладі Південної Азії розглянуто архітектуру регіональної безпеки. Моделлю для характеристики регіону слугує теорія регіональних комплексів безпеки Б. Бузана, яка визначає головні рівні безпеки в регіоні та можливі варіанти розвитку регіонального комплексу безпеки. Простежено зміни в регіональному безпековому середовищі Південної Азії за рахунок втручання світових держав, утворення паралелей Пакистан – КНР та Індія – США у ядерній сфері. Процес трансформації зазначеного безпекового комплексу полягає в його розширенні, що започатковано входженням Афганістану до СААРК. З'ясовано, що СААРК, як інституційний механізм забезпечення безпеки, не надто ефективний і потребує модернізації, що є довгостроковою перспективою за умови продовження конфронтації між Пакистаном та Індією.

Ключові слова: Південна Азія; Індія; Пакистан; США; Китай; Афганістан; СААРК; безпековий чинник.

Безпека є одним із чинників, які визначають зовнішню політику держав, а також компонентом їхньої взаємозалежності інтересів, що проявляється у тенденції до створення окремих регіонів. Прикладом зростання ролі безпекового чинника та проблеми побудови регіональної архітектури безпеки слугує Південна Азія. Регіон, який, за теорією Б. Бузана, є регіональним комплексом безпеки, на сучасному етапі характеризується трансформаційними процесами. Передумовами до такого нового розподілу сил стали: зміни у керівництві основних регіональних акторів (Пакистан, Індія), афганське врегулювання після виведення 2014 р. коаліційних військ та поступовий поділ сфер впливу між світовими «центрами сили» – США та КНР – у форматі ядерного співробітництва Пакистан – КНР та Індія – США.

Сьогодні найефективнішою методологією аналізу регіонального виміру міжнародних відносин у його безпековому аспекті є *теорія регіональних комплексів безпеки* (ТРКБ) Б. Бузана [8; 9]. З метою визначення доцільності застосування цієї теорії для регіону Південної Азії важливим є його дослідження А. Л. Лукіна [3] на прикладі Східної Азії. Характеристику безпекового середовища Південноазійського регіону здійснено за результатами дослідження українських науковців (С. В. Тарана [5] та І. М. Ястремської [7]), російських сходознавців (В. Я. Белокреницького [1], Н. О. Замараєвої [2], С. В. Уянаєва [6]), пакистанських, індійських та китайських науковців (А. Бехурії [10], Х. Газдар [12], А. Заїді [18], Н. Наяка [13], А. Рабії [14], Р. Янга [17]).

Мету статті вбачаємо в застосуванні положень теорії регіональних комплексів безпеки Б. Бузана для характеристики Південної Азії як регіонального комплексу безпеки та з'ясування змін, які відбуваються у регіоні на сучасному етапі.

Під *регіональним комплексом безпеки* (РКБ), на думку Б. Бузана, слід розуміти транснаціональний регіон, що містить держави та їхні складові частини, яких об'єднують сталі уявлення про безпеку та відносини у сфері безпеки. Окрім того, інтереси цих держав у сфері безпеки настільки близькі, що жодна з них не може розглядати свою національну безпеку відокремлено від національної безпеки своїх сусідів [9, с. 53].

За теорією Б. Бузана, проблему безпеки в регіоні розглядають на таких чотирьох рівнях: 1) внутрішньодержавний рівень, або внутрішня ситуація у тій чи іншій державі регіону; 2) регіональний рівень, або відносини у форматі «держава–держава»; 3) міжрегіональний рівень, або співпраця конкретного регіону із сусідніми регіональними структурами; 4) глобальний рівень, або роль світових держав у регіоні [9, с. 55].

Для класифікації регіональних комплексів безпеки Б. Бузан використовує категорії: «конфліктне утворення» (conflict formation), «режим безпеки» (security regime) і «співтовариство безпеки» (security community) [3, с. 10].

Конфліктне утворення описує регіональний комплекс, в якому війни та застосування насильства у політичних відносинах мають істотний ступінь ймовірності. Режим безпеки – це комплекс, у якому загроза воєн і насильства значно обмежує існування загальних норм і правил поведінки. Співтовариство безпеки характеризує ситуацію, за якої актори унеможливають застосування насильства у двосторонніх відносинах.

Зокрема, Б. Бузан пропонує три імовірні варіанти розвитку регіонального комплексу безпеки:

- статус-кво (зміна основної структури комплексу не передбачена);
- внутрішня трансформація (на структуру РКБ можуть впливати внутрішні зміни, такі як інтеграція, поляризація та ін.);
- зовнішня трансформація (зміни за рахунок розширення чи звуження кордонів РКБ за рахунок варіації складу елементів регіону) [4, с. 66].

На теренах Азії, як зазначає Б. Бузан, у 1990-х роках відбулося об'єднання двох комплексів безпеки Північно-Східної та Південно-Східної Азії в один – Східноазійський. Окрім цього великого комплексу, в регіоні існує ще й Південноазійський. Дослідник оперує поняттями «підкомплексу» та «суперкомплексу». Підкомплекс є підсистемою у межах комплексу безпеки. Своєю чергою, суперкомплекс утворюється під впливом тісних міжрегіональних зв'язків, у яких важливу роль відіграє наявність глобальної держави. Згідно із Б. Бузаном, останнім часом зароджується тенденція до поступового зближення двох комплексів Південної та Східної Азії під впливом китайського чинника. Проте ця тенденція доволі слабка, адже існує низка конфліктних протиріч як у межах комплексів, так і у відносинах між їхніми основними суб'єктами (зокрема, боротьба за лідерство між Індією та КНР) [8].

Південна Азія – це регіон, який за географічним критерієм охоплює Індію, Пакистан, Бангладеш, Непал, Шрі-Ланку, Бутан і Мальдівські острови. Важливим аспектом побудови регіонального комплексу безпеки є те, що тільки Індія має з усіма іншими країнами регіону спільний сухопутний або морський кордон. Відокремленим, так би мовити, залишається Пакистан, який, своєю чергою, має тісні зв'язки з Афганістаном.

Застосовуючи підхід Б. Бузана до проблеми безпеки, спробуємо охарактеризувати регіон Південної Азії.

Найяскравіший приклад внутрішньодержавної нестабільності – Ісламська Республіка Пакистан, яку можна назвати «слабкою державою»: тут відсутня єдність серед населення щодо так званої регіональної ідентичності держави та немає підтримки влади. Останнє проявляється через існування ісламістських угруповань терористичного спрямування, які чинять супротив державній владі [1, с. 75].

З точки зору внутрішньодержавного безпекового середовища, яке безпосередньо є визначальним у побудові двосторонніх чи багатосторонніх відносин з іншими суб'єктами (у нашому випадку – державами того чи іншого регіону), важливим є застосування конструктивістської теорії у міжнародних відносинах, зокрема, таких її положень, як «ідентичність» та «регіональна ідентичність» [5, с. 102]. Визначальною є категорія «друг–ворог», якої дотримується і Б. Бузан [9, с. 54].

Ісламська Республіка Пакистан і тут є показовим прикладом проблеми ідентичності. У ній проживають етноси, які частково ідентифікують себе з Південною Азією (мухаджири), а частково – з Середнім Сходом (пуштуни), або кашмірці, які відстоюють власну ідентичність [18, с. 37]. Накладання таких ідентичностей спричиняє територіальні та етнічні конфлікти – проблеми Пуштуністану та Кашміру, які нерозривно пов'язують Пакистан з Афганістаном та Індією [11, с. 57].

Своєю чергою, така конфліктогенність на сучасному етапі стала приводом до поступового залучення Афганістану у межі Південноазійського РКБ, на чому акцентуватимемо увагу у наступних рівнях розгляду регіону за теорією Б. Бузана. Водночас Пакистан найближчим часом неможливо розглядати окремо від Південноазійського РКБ через дилему ядерної безпеки з Індією, яка визначається як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі. До того ж, з точки зору конструктивізму та його «феномену ідентичності», у пакистанському суспільстві формується сталий образ Індії як «ворога».

Рівень відносин у форматі «держава–держава» характеризується двома головними межами протистояння. По-перше, між Індією, з одного боку, та Непалом (проблеми кордонів, водних ресурсів, міграції), Бангладеш (розмежування водних меж та міграція) та Шрі-Ланкою (тамільська проблема) – з іншого. По-друге, між Республікою Індією та Ісламською Республікою Пакистан [13, с. 35].

Великого значення у безпековому регіоналізмі Південної Азії набуває остання характеристика – взаємовідносини між офіційними Нью-Делі та

Ісламабадом стосовно територіального та етноконфесійного конфлікту через Кашмір та ядерне протистояння між країнами. Саме кашмірська проблема може стати причиною розгортання ядерної війни у регіоні, оскільки Пакистан залишає за собою право превентивного її застосування.

Цей факт покликаний розширити діяльність держав регіону у зміцненні безпеки на інституційному рівні. Йдеться про функціонування в регіоні з 1985 р. інтеграційного об'єднання СААРК (Асоціація регіонального співробітництва країн Південної Азії). Вилучення із компетенції організації врегулювання двосторонніх та суперечливих питань характеризує її як малоефективну. Однак входження до СААРК 2008 р. Афганістану [15] дає підставу стверджувати про започаткування процесу розширення меж Південноазійського регіону та, як результат, його безпекової конфігурації.

Зазначимо, що Б. Бузан називає Афганістан «державою-інсулятором», тобто такою державою, що відокремлює Південноазійський комплекс від Пострадянського (Центральноазійського). Зважаючи на взаємозалежність інтересів Ісламабада та Кабула крізь призму спільних загроз, зокрема, тероризму, сепаратизму, екстремізму, які, до речі, безпосередньо впливають на інші держави регіону, Афганістан доцільно розглядати як Південноазійський РКБ. Таке ймовірне розширення пропагується й залученням до врегулювання афганського питання світових «центрів сили» – КНР та США.

Міжрегіональний рівень безпеки, на думку Б. Бузана, втілюється у тенденції до поступового взаємопроникнення Південноазійського та Східноазійського комплексів під впливом Китаю. На сучасному етапі КНР активізує співпрацю з Пакистаном, зокрема, у ядерній та військово-політичній сфері як аспект стримування Індії в регіоні, а також долучається до врегулювання афганської проблеми. У результаті обрання в Афганістані президентом Ашрафа Гані держава орієнтується на зближення з Пакистаном та Китаєм [2]. Таке співробітництво держави характеризують як «трикутник стабільності» та «особливі відносини». Це підтверджено проведенням першої зустрічі трійки у форматі діалогу «Китай – Пакистан – Афганістан» 9 лютого 2015 року, де розглядали питання протидії терористичній загрозі та можливого посередництва Пекіна у мирному врегулюванні в Афганістані [6].

За Б. Бузаном, Китай щодо Південної Азії та проблеми безпеки у регіоні виступає ще й як гравець на глобальному рівні, або рівні втручання світових держав у регіон. Як світова держава у цьому контексті виступають і США. Регіон у світлі останніх подій стає простором для боротьби за світове лідерство між Пекіном та Вашингтоном. Відхід Пакистану від фарватеру зовнішньої політики США (вбивство У. бен Ладена та атаки американськими безпілотниками пакистанських прикордонних з Афганістаном провінцій), а також переорієнтування Ісламабада на Пекін (характеристика Піднебесною відносин з Ісламабадом як «всепогодніх» («all-weather»)) [14, с. 11], спровокувало зближення США з Індією, зокрема, у ядерній сфері [16].

Йдеться про перегрупування інтересів основних регіональних акторів у безпековій сфері: Пакистан – Китай, Індія – Сполучені Штати, Пакистан – Китай

– Афганістан. Незмінною залишається конфронтація Пакистан – Індія у ядерній сфері [7, с. 558].

Існування такої безпекової нестабільності та рівня загроз на теренах Південної Азії дають підстави на основі теорії Б. Бузана класифікувати цей РКБ як «конфліктне утворення» (conflict formation), де війни та застосування насилля у політичних відносинах мають доволі високий ступінь вірогідності.

Перед державами Південної Азії у будівництві регіональної архітектури безпеки постає нагальне питання інституційної складової, а саме – модернізації СААРК або створення нової організації, яка буде більш практичною у безпекових питаннях [12, с. 17]. Своєю чергою, така організаційна зміна видається доволі сумнівною у найближчий час, адже зростання рівня напруги між Пакистаном та Індією є беззаперечним фактом. Діяльність організації у стабілізації безпеки поставить питання підтримки тієї чи іншої сторони конфлікту, що, за умови втручання світових держав, спровокує ще більшу фрагментацію Південноазійського РКБ.

Отже, Південна Азія, відповідно до теорії Б. Бузана, є регіональним комплексом безпеки, який на сучасному етапі знаходиться у процесі трансформації за рахунок розширення кола основних регіональних акторів (у тім числі й Афганістану) та їхньої переорієнтації з урахуванням впливу світових «центрів сили» – КНР та США. Існування дилеми безпеки між головними державами регіону – Пакистаном та Індією – збільшує рівень конфліктогенності. СААРК, як інституційна складова регіону, малоефективна у врегулюванні безпекових питань. Модернізація або можливе утворення нового інституційного механізму буде ефективним лише за умови дотримання заходів довіри між Ісламабадом та Нью-Делі, а також зменшення втручання у регіональне безпекове середовище світових «центрів сили» – КНР та США. Однак на сучасному етапі такі зміни розглядають у довгостроковій перспективі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Белокреницкий В. Я.* Пакистан: испытание на прочность / В. Я. Белокреницкий // *Мировая экономика и международные отношения.* – 2008. – № 6. – С. 75–85.
2. *Замараева Н. А.* Пакистан, Китай, Афганистан – «треугольник стабильности»?! [Электронный ресурс] / Н. А. Замараева // *Новое Восточное Обозрение : интернет-журнал.* – 2014. – 20 ноября. – Режим доступа : <http://ru.journal-neo.org/2014/11/20/rus-pakistan-kitaj-afganistan-treugol-nik-stabil-nosti/>.
3. *Лукин А. Л.* Теория комплексов региональной безопасности и Восточная Азия / А. Л. Лукин // *Ойкумена.* – 2011. – № 2. – С. 7–19.
4. *Приего А.* Пакистан между региональными комплексами безопасности Центральной и Южной Азии / А. Приего // *Центральная Азия и Кавказ.* – 2008. – № 6. – С. 63–83.
5. *Таран С. В.* Дослідження регіоналізму як фактора міжнародної політики / С. В. Таран // *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка.* – 2013. – С. 101–104. – (Серія : Філософія. Політологія ; вип. 3).
6. *Уянаев С. В.* Пекин–Исламабад: продолжение «всепогодного» диалога [Электронный ресурс] / С. В. Уянаев // *Российский совет по международным делам.* – 2015. – 16 февраля. – Режим доступа : http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=5282#top.
7. *Ястремська І. М.* Ядерне стримування в Південній Азії / І. М. Ястремська // *Гілея : науковий вісник.* – Київ. – 2011. – Вип. 51 (№ 9). – С. 557–561.

8. *Buzan B.* Asia: A Geopolitical Reconfiguration [Eelectronic resource] / B. Buzan // France Institute of International Relations. – Available at : <http://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/barrybuzanengpe22012.pdf>.
9. *Buzan B.* Regions and Powers. The Structure of International Security / B. Buzan. – New York : Cambridge University Press, 2003. – 570 p.
10. *Behuria A.* Cooperative Security Framework for South Asia / A. Behuria. – New Delhi : Pentagon press, 2009. – 187 p.
11. Emerging Asian regionalism: A partnership for shared prosperity. – Mandaluyong City, Phil. : Asian Development Bank, 2008. – 292 p.
12. *Gazdar H.* Internal Conflict and Regional Security in South Asia: Approaches, Perspectives and Policies / H. Gazdar. – Geneva : United Nations, 2003. – 48 p.
13. *Nayak N.* Cooperative Security Framework for South Asia / N. Nayak. – New Delhi : Pentagon press, 2013. – 256 p.
14. *Rabia A.* Pakistan, India and China after U.S. drawdown from Afghanistan / A. Rabia. – Washington DC : Stimson Center, 2015. – 12 p.
15. The Desk for South Asian Association for Regional Cooperation [Eelectronic resource] // Ministry of Foreign Affairs of Islamic Republic of Afghanistan. – Available at : <http://mfa.gov.af/en/page/6546/6565/6566>.
16. The Highlights of President Obama's Visit to India [Eelectronic resource] // The White House. – Available at : <https://www.whitehouse.gov/blog/2015/01/26/highlights-president-obamas-visit-india>.
17. *Yang R.* In China's Shadow. Regional Perspectives on Chinese Foreign Policy and Military Development / R. Yang. – New York : RAND Corporation, 2008. – 184 p.
18. *Zaidi A.* South Asia? West Asia? Pakistan Location, Identity / A. Zaidi // Economic and Political Weekly. – 2009. – Vol. 25. – P. 36–39.

Стаття надійшла до редколегії 21.04.2015

Прийнята до друку 15.05.2015

SOUTH ASIAN REGIONAL SECURITY COMPLEX AT THE PRESENT STAGE

Iryna Tykhonenko

*Petro Mohyla Black Sea State University,
10, Desantnykiv Str., Mykolaiv, Ukraine, 54000,
e-mail: tihonenko-irina@mail.ru*

The author on the example of South Asia considers regional security architecture. B. Buzan's regional security complexes theory is a model for this research. The level of security in the region and the possible development of regional security complex are defined by this theory. The author concludes that the changes in the regional security environment of South Asia bases on the intervention of world powers, and the creation of such parallels as Pakistan – China and India – United States in the nuclear field. The process of the security complex expanding was started by entering Afghanistan to SAARC. SAARC as an institutional mechanism for security is not efficient as well, and requires modernization. This process is under the influence of confrontation between Pakistan and India and becomes a long-term perspective.

Key words: South Asia; India; Pakistan; USA; China; Afghanistan; SAARC; security factor.